

BOLDOG-BERNÁD ISTVÁN

A kis világbeli nagy világ. Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádámról, szerk. Csörsz Rumen István – Mészáros Gábor

Pálóczi Horváth Ádám halálának 200. évfordulója alkalmából a Lendület Nyugatmagyarországi irodalom 1770–1820 Kutatócsoport többnapos tudományos konferenciát tervezett 2020 áprilisára, amely a hónapokon át tartó előkészítő munkálatok ellenére a váratlanul érkező koronavírus-járvány miatt nem valósulhatott meg. Noha a tanácskozás elmaradt, konferenciakötet mégis született 2020-ban Csörsz Rumen István és Mészáros Gábor szerkesztésében. Így egy évtizeddel a Pálóczi-kutatás mérföldkövének számító *Magyar Arión* konferencia után (ezt is neves évben, Pálóczi Horváth Ádám születésének 250. évfordulója alkalmából tartották) sor kerülhetett a következő nagy, több tudományterület kutatóit felvonultató vállalkozásra.

2010 és 2020 között számos lehetőséggel bővült a Pálóczi-kutatás eszköztára, amire a szerkesztők is felhívják a figyelmet az előszóban: megjelentek új források, szakirodalmak, Pálóczi Horváth 1796-ig publikált költői műveinek kritikai kiadása,¹ a Pálóczi Horváth Ádám-honlap² vagy épp a felvilágosodás korának tudós és titkos társaságainak dokumentumaiba és jelképrendszerébe bepillantást engedő *Fénykeresők* című kötet.³ Az újabb eredmények mellett hatással volt az életmű kutatására a 2017-ben alapított Lendület kutatócsoport, amely kiemelt feladatának tekinti Pálóczi Horváth életművének és életrajzáinak kutatását. Így tehát *A kis világbeli nagy világ* egy évtized újabb kutatásainak és bővülő lehetőségeinek köszönhetően nemcsak folytatása, de újragondolása és kibővítése is a 2011-ben megjelent *Magyar Arión*nak.⁴

¹ PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM *Verses kiadványai (1787–1796)*, kiad. TóTH Barna, a latin szövegeket ford. LENGYEL Réka, Universitas – Debreceni Egyetemi, Budapest–Debrecen, 2015 (Régi Magyar Költők Tára XVIII. század 16).

² PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM *Művei. Elektronikus kritikai kiadás*. <http://deba.unideb.hu/deba/paloczi/>

³ *Fénykeresők. Felvilágosult társaságok, irodalom és tudomány Közép-Európában. Kommentált forrásgyűjtemény a Magyar Nemzeti Múzeum kamarakiállításához*, írta, összeáll. Csörsz Rumen István – HEGEDÜS Béla – KISS Margit – LENGYEL Réka – TÜSKÉS Gábor, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézete – Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2017.

⁴ *Magyar Arión. Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről*, szerk. Csörsz Rumen István – HEGEDÜS Béla, Reciti, Budapest, 2011.

Közös e kötetekben, hogy nem kívánják a teljesség illúzióját kelteni, valamiféle lezárt összegzést adni, sokkal inkább problémafelvetés, új összefüggések keresése és eddig nem vagy csak kevésbé kutatott részterületek feltárása a céljuk. A korábbi kötet több szerzője közölt szöveget *A kis világbeli nagy világban*, noha többségben vannak azok, akik a 2011-es válogatásba még nem írtak, köztük pályájuk elején álló fiatal kutatók is. Csörsz Rumen István mindkét kötetnek a szerkesztője volt, korábbi társ-szerkesztője, Hegedüs Béla most tanulmányt írt, helyette Mészáros Gábor vette át a szerkesztést. *A kis világbeli nagy világ* tizenkilenc tanulmányt tartalmaz, szemben a *Magyar Arión* huszonnyolc tanulmányával, ám a korábbi kötet mégis kétszáz oldalal rövidebb. Ennek oka, hogy míg a 2011-es tanulmánykötetben nagyjából egységes terjedelemben jelentek meg a szövegek, az új kötet teljesen eltérő hosszúságú és léptékű tanulmányokat tartalmaz, olvasható benne tizenhat és hatvannyolc oldalas írás is. Ez a fajta egyenetlenség nem kedvez a lineáris olvasásnak, ugyanakkor a szerkesztők már az előszóban javasolják a „tetszőleges sorrendben” való olvasást, emellett ilyen típusú kötetet sok esetben úgyis csak egy-egy tanulmány miatt vesznek kézbe a kutatók. Persze a terjedelmes tanulmányok sem érződnek túlírtnak, mindössze más fókuszú vizsgálatok, adott esetben kifejezetten impozáns vállalkozások, mint például az antik szerzők verstani örökségének kimutatása Pálóczi költészetében.

A kötet négy nagy egységből áll, akárcsak a *Magyar Arión*, ám némileg eltérő megközelítéssel: a fejezetek lazán, olykor egymással is átfedésben álló témacsoportok köré épülnek. Minden tanulmány figyelemreméltó, ám épp emiatt nem vállalkozhatom egyiknek sem a részletes elemzésére – a következőkben a ciklusok sorrendjét követve minden írást röviden érinteni fogok. Az első nagyobb egység, a *Közélet és nyilvánosság* Pálóczi Horváth különféle nyilvánosságokban való megjelenéseit középpontba állító tanulmányokat tartalmaz – legyen szó politikai vagy sajtónyilvánosságról. Szilágyi Márton Pálóczi Horváth egy episztolája kapcsán a 18. század végének sajtóviszonyait tárja elénk, a magyar sajtó differenciálódásának korai szakaszát: Péczeli József és Szacsavay Sándor 1789-es, a Mindenest Gyűjtemény körül kialakult vitáját. Pálóczi Horváth mellékszereplő volt, az ügy elsimítására szánt episztolája pedig egy, a korban meglehetősen atipikusnak számító és a vita két főszereplőjének gondolkodásával szembemenő felfogást közvetített, amely szerint a magyar irodalom világa a Magyar Királyság területére korlátozódik.

Pálóczi a sajtóvitát követő évben két röpiratot jelentetett meg (névtelenül), amelyekkel a nők közéleti szerepvállalásáról kívánt szólni: az elsőben egy prókátor közbenjárásával a nők kifejtik, miért is lenne hasznos az országgyűlésen részt venniük, a másodikban a férfiak válaszolnak erre. Bíró Annamária tanulmánya felhívja a figyelmet arra, hogy noha az eddigi szakirodalomban az a nézet alakult ki ezekről a röpiratokról, hogy bennük Pálóczi Horváth a női egyenjogúság mellett foglalt állást, valójában csak mérsékelten liberális nézeteket közvetített, és több korabeli sztereotípiát erősített; inkább játék volt részéről e röpirat, mintsem valós javaslat. Ugyanebben az évben a koronaőrzés volt az egyik legmeghatározóbb közéleti téma, melynek kapcsán Pálóczi Horváth több verset is írt. Nagy Ágoston a Zala megyei koronaőrző bandériumhoz írott Pálóczi-vers kontextualizálásával érzékletes képet nyújt a nemesi

ellenállás eszközeként létrejövő bandériumokról, szervezetükről, reprezentációs szerepükről és motívumaikról.

Ahogy általában a kortársakra, Pálóczi Horváth Ádámmra is nagy hatást gyakoroltak a napóleoni háborúk. A kötet két tanulmánya is ehhez az időszakhoz, pontosabban a hadászati eseményekre reflektáló költeményekhez kötődik. Matányi Marcell előbb hadtörténeti áttekintést ad az 1809-es utolsó nemesi felkeléshez vezető eseményekről és magáról a magyarországi hadszíntér eseményeiről, majd pedig Pálóczi verseit elemzi a történelmi események felől. Csörsz Rumen István a költő szerepe dalait (tulajdonképpen uralkodók és hadvezérek dramatizált párbeszédeit) vizsgálja a korszakból. Rávilágít a költemények egyedi hangvételére, ugyanis a csaták lélektani világát helyezik előtérbe, az uralkodók, hadvezérek élményeit, érzéseit mutatják be, míg a korszak inszurgens versei nem engedhettek meg ilyen hangnemet, hiszen azt tiszteletlenségként, felségsértésként értelmezték volna (erre sor is került Pálóczi Horváth egyik verse kapcsán). Csörsz alapos filológiai munkával értelmezi és állítja kronológiai rendbe a Napoleon-ciklus műveit, illetve függelékként a ciklushoz tartozó, de eddig kiadatlan verseket is közli.

Egészen más típusú megközelítést ad az *Érzékenység és pszichológia* című rész, amely Pálóczi Horváth Ádám lélektani érdeklődésével összefüggésbe hozható művek vizsgálatát állítja a középpontba. Hegedüs Béla szoros szövegolvasással elemzi a *Psychologia* című munka költészetelméleti aspektusait, ami a *Magyar Arión* két tanulmányában is elemzett mű új oldalát képes megmutatni, és felhívja a figyelmet arra, hogy Pálóczi a költészetet lélekmunkának tartotta. Mészáros Gábor összeveti Pálóczi Horváth Ádám és Csokonai Vitéz Mihály lélekműfelfogását, valamint Pajor Gáspár *Phaidón*-fordítását, s rámutat azokra a kísérletekre, amelyek ráció és hit kibékítésére törekedtek a 18. század végén. A lélek halhatatlanságáról szóló viták rendre foglalkoztak az álmok kérdésével, mint arról Voigt Vilmos ír tanulmányában, amelyben Pálóczi Horváth és Gaal György álmfelfogásait vizsgálja, előbbinek „[b]izonyos mértékig úttörő jellegű” szövegeiben. Laczházi Gyula az érzékeny barátság koncepciója felől vizsgálja Pálóczi költészetét, ami új megközelítés, hiszen eddig elsősorban az 1792-es *Felfedezett titkok* című regénye kapcsán tematizálták a költő és az érzékenység kapcsolatát. Laczházi rámutat, hogy Pálóczi Horváth koncepciójára hatással volt Rousseau, aki a barátságot civilizáció előtti romlatlan dolognak tartotta, melynek fontosságát az is mutatja, hogy erősebb a házastársi köteléknél. A költeményekben ugyanakkor nem egységes barátságkonceptió jelenik meg, a költőnek vannak dilemmái is. A szerelem és a barátság nyelvének a költeményekbe konvergálására is felhívja a figyelmet, ami egyébként még a 19. század első évtizedeiben is jellemző volt a férfiak közötti baráti levelezésekben.⁵

Az *Ének és poézis* című rész első, a versújítás tágabb horizontjából szemlélve is izgalmas tanulmányát Rédey-Keresztény János írta Pálóczi Horváth Ádám költészetének

⁵ A férfibarátság nyelvének félreértelmezhetőségéről Szilágyi Márton írt tanulmányt egy félresikerült irodalomnépszerűsítő kötet kapcsán. Lásd: SZILÁGYI Márton, *Félreértett érzelmek? Férfibarátságok a magyar irodalomban a 19. század elején* = Uő., *Omníarium. Irodalomtörténeti tanulmányok*, Ráció, Budapest, 2020, 159–168.

antik verstani gyökereiről. Az alapos vizsgálat érzékletesen mutatja be a szerzőkkel folytatott polémiáin és egyéb írásain keresztül Pálóczi Horváth nézeteit a verselésről, valamint mélyen a zeneiségben gyökerező gondolkodását. Feltárja, hogyan határozta meg igen tudatosan a szimultán verselést, vagy miért nem tartotta problémamentesnek a görög–latin formák átvitelét a magyar nyelvre, s végül ő maga hogyan választotta a trochaikus tetrametert a hexameter magyarosítására. Pálóczi Horváth Ádám élete végére sem veszített alkotói kedvéből, ám az őt ért támadások és költői tehetségének megkérdőjelezése miatt műveit kora közönsége helyett inkább már a pártatlan utókornak szánta. Az idős, a göcseji művészvilágba visszahúzódó költő *Hyperboréi zsenge* című művét elemzi új szempontból Lengyel Réka, aki fellelte a szövegnek a kutatás által korábban nem említett, a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában őrzött első változatát, amely számos értékes jegyzetet tartalmaz.

Pálóczi életművének, ahogy Küllös Imola fogalmaz, folklorisztikai és etnomuzikológiai szempontból az *Ötödfélszáz Énekek* az egyik csúcspontja. Küllös tanulmánya a kötet olyan verseivel vet számot, amelyekkel az eddigi szakirodalom jobbára nem foglalkozott: a latrikánus és trágár költeményekkel. Ezek a darabok hitelesen képviselik a férfiak repertoárjába tartozó 18. századi populáris hagyományt, s nemcsak Pálóczi költői portréját egészítik ki, hanem segítenek a vidéki literátus nemesség ízlésvilágának megismerésében is. Pálóczi Horváth néhány énekének első kiadója egy zenesz, Bartulus István volt, 1869-es kiadását jelen kötetben Tar Lujza elemzi. Rámutat, hogy bár Bartulus egyéni ízlése szerint válogatott az énekek között a *Magyar Orpheus* című kiadványába, minden jel szerint megtartotta Pálóczi Horváth dallamait, amelyek a kiadásnak köszönhetően, de részben attól függetlenül beépültek a hagyományba.

A *Tudás és világ* a kötet legszerteágazóbb és egymástól legtávolabbi témákat felvonultató része, amely jól tükrözi Pálóczi sokirányú érdeklődését (igaz, még így is kimaradnak többek között a matematikai, statisztikai, műszaki vagy épp az ezoterekus művei). Devescovi Balázs Pálóczi Horváth keveset vizsgált földmérői és a térképkészítői tevékenységével foglalkozik behatóan, nemcsak alapos összegzését adva a korábbi kutatás eredményeinek, de új adatokkal, eddig azonosítatlan térképekkel bővítve azokat. Ritka interdiszciplináris együttműködés eredménye Zsoldos Endre csillagász tanulmánya, amely bemutatja Pálóczi Horváth Ádám érdeklődését a csillagászat iránt a *Leg-rövidebb nyári éjtszaka* című műve nyomán, felvillantva a költő fizika terén való jártasságát és egyben babonás, asztrológiai elképzeléseit. A tanulmány szerint a költő a csillagászati ismeretterjesztés élvonalát képviselte a 18. század végi Magyarországon.

Pálóczi Horváth és a könyvek kapcsolata jelenik meg két tanulmányban is. Előbbiben Tüskés Gábor egyik nagybajomi látogatása során a múzeumban talált, Sárközy Istvánhoz köthető szabadkőműves imakönyv, a *Betbuch für Freymaurer* című kötet elemzésével bővíti a Pálóczi-értelmezés horizontját. Utóbbiban Violáné Bakonyi Ilona Pálóczi egykori könyvgyűjteményének a csurgói református kollégium könyvtárában megmaradt részét vizsgálja, tanulmánya függelékében pedig közli is a csurgói Nagykönyvtár birtokában lévő könyvek jegyzékét, amely bizonyosan fontos segédlet lesz a későbbi kutatás számára.

A nyelv- és történelemszemlélet felől közelíti meg Pálóczi Horváth Ádám munkásságát Tóth Tünde és Csonki Árpád is. Tóth a nyelvrokonság kérdésével foglalkozik elsősorban, s a kortárs tudományos kutatások tükrében is számot vet Pálóczi elveivel, megmutatva, hogy a mai kor nyelvészei, történészei és régészei közelítenek ahhoz az állásponthoz, amelyet ő saját korának eszközeivel már megfogalmazott: a lovas nomád kultúra („szkíták”) és a finnugor nyelvrokonság nem kizáró ellentétei, hanem kiegészítői egymásnak. Csonki a *Barragóné és Zalád* című regény kapcsán elemzi Pálóczi Horváth történelmi gondolkodását, bemutatva egy olyan – a korban sajátos – koncepciót, amely a pásztorkodó szkíták életmódjában látta a civilizáció csúcát, szemben a városiasodott társadalmakkal.

A tizenkilenc tanulmány áttekintése után jól látható, hogy *A kis világbeli nagy világ* igen sokrétű tanulmánykötet, több tudományterület kutatóinak közös munkája, meghatározó előrelépés a Pálóczi-kutatásban. A tanulmányok mindegyike meggyőző, a későbbi vizsgálódások számára fontos építőelemül vagy akár alapul is szolgálhat. A kötet jelentősége túlmutat a Pálóczi-kutatás horizontján, a 18–19. század fordulójának általánosabb vizsgálatához szintén hozzájárulhat a későbbiekben, legyen szó sajtó-, társadalom-, tudomány- vagy épp eszmetörténetről. A kötet meggyőzi az olvasót arról, hogy indokolt a Pálóczi Horváth Ádám életműve iránti kiemelt érdeklődés. Talán nem kell ismételtlen egy teljes évtizedet várnunk egy újabb hasonló vállalkozásra.

A könyv megjelenése Szilágyi N. Zsuzsa munkájának köszönhetően ízléses, letisztult, jól illeszkedik a *Reciti* kiadványai közé. Mint a kiadó valamennyi kötete, ingyenesen elérhető digitális és nyomtatott formátumban.

(*Reciti*, Budapest, 2020. [*Reciti Konferenciakötetek* 10.])